

ISPARTA'DA SEÇMENLERİN PARTİ TERCİH NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: 1995, 1999 VE 2002 GENEL SEÇİMLERİ KARŞILAŞTIRMASI

A RESEARCH ON THE REASONS OF ELECTORATE'S PARTY
PREFERENCES IN ISPARTA: A COMPARISON OF 1995, 1999 AND
2002 GENERAL ELECTIONS

Şaban SİTEMBÖLÜKBAŞI*

ÖZET

Bu makalenin amacı, Isparta kentini örnek olay olarak seçmenlerin siyasal partilere oy verme gerekçelerini parti tipolojilerine temel oluşturacak “ideoloji”, “lider”, “icraat” ve “adaylar” seçeneklerini temel alarak, “eğitim”, “yaş”, “cinsiyet” ve “meslek grupları” değişkenleriyle bağlantılı olarak incelemektir. Bu doğrultuda 2002 yılında yapılan araştırmanın verileri, 1995 ve 1999 yılları araştırmalarının verileriyle karşılaştırılarak zaman içinde ortaya çıkan süreklilikler ve değişimler belirlenmeye çalışılmakta, değişimlerin gerekçeleri siyasal olaylar ve sosyoekonomik koşullar bağlamında yorumlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: *Seçmen Davranış, Türkiye'nin Siyasal Partileri, Parti Liderleri, Parti İcraatları, Adaylar*

ABSTRACT

The purpose of this article is to examine the reasons of the electorate voting for the political parties on the basis of factors such as “ideology”, “leader”, “party achievements” and “candidates” that may well constitute a ground for party typology and in connection with the variables like “education”, “age”, “gender” and “professional groups”. Within this framework, the data of 2002 research is compared with the findings of the 1995 and 1999 research done on the same subject to specify the continuities and changes. Hence the reasons for the changes are evaluated within the context of political events and socioeconomic conditions.

Keywords: *Voting Behaviour, Turkish Political Parties, Party Leaders, Party Achievements, Candidates.*

GİRİŞ

Seçimlerin sağladığı “seçmen hangi partiyi ne kadar destekliyor” sorusunun cevabı kadar önemli olan ancak, cevabını seçimler yoluyla öğrenemediğimiz bir başka soru da “seçmenler partilerini niçin desteklemektedirler” sorusudur. Seçmen psikolojisini analiz etmemize ve partilerin kendi stratejilerini toplumun beklentileriyle daha uyumlu bir çizgiye oturtmasına yarayacak olan bu sorunun cevabını, yapılacak saha araştırmalarıyla keşfedebiliriz. Ancak bu alandaki araştırmaların ülkemizde oldukça kısıtlı yapılması, siyasal sistemimizin daha iyi işlemesi için gerekli olan bilimsel verilerin ortaya çıkmasını engellemektedir. Bu konunun bir başka güçlüğü de, Kushner’in haklı olarak belirttiği gibi (1975: 23), partilerin seçmenden mümkün olabilecek en fazla oranda oy alabilme çabası içinde toplumun beklentilerine yönelik farklı vaatlerde bulunması, bu vaatlerin ise seçmenlerin kafasını bulanıklaştırmasıdır. Bu nedenle bu tür araştırmalar mümkün olduğunca bu bulanık eğilimleri daha billur hale getirme ihtiyacı içindedir. Yapılan bu araştırmanın bu yöndeki bir eksikliği sınırlı düzeyde de olsa gidermesi amaçlanmıştır. Bu konudaki araştırmanın ilki 1995 ve 1999 yıllarında yapılmış ve kitap olarak yayınlanmıştır[•]. 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden hemen sonra yapılan bu araştırma ise; 1995 ve 1999 seçimleri sırasında yapılmış olan araştırmalarla karşılaştırmalı olarak seçmenlerin parti tercih nedenlerini, hem parti tabanlarıyla ilişkili olarak hem de “yaş”, “eğitim”, “meslek” ve “cinsiyet” gibi sosyoekonomik değişkenler bağlamında belirlemektir. Ayrıca 1995 ve 1999 yıllarında bu konuyla ilgili yapılan araştırmada doğrulanan varsayımlar bu araştırma sonuçlarıyla tekrar test edilmiştir.

Üç araştırmada da aynı anket formu kullanılmıştır. Anket formları oluşturulurken kapalı uçlu soruların bazı sakıncalarını gidermek için soruların oluşturulmasında açık uçlu sorularla hazırlık anketleri yapılmış ve hakem olarak kullanılan deneklerin verdikleri cevaplara göre en çok puan alan cevap seçenekleri anket formlarına alınmıştır. Buna göre parti tercih nedeni olarak en çok puan alan “ideolojisi nedeniyle”, “lideri nedeniyle”, “icraatları nedeniyle” ve “adayları nedeniyle” seçenekleri deneklere sunulmuştur. Anketör olarak yararlanılan yaklaşık elli kişilik bir öğrenci grubuna kent içinde anket araştırması yaptırılmış ve bu anketörler kentin her mahallesine, her bir mahallenin nüfus yoğunluğu oranında her sokaktan en fazla bir kişiyle görüşmek üzere gönderilmişlerdir.

[•] Bu araştırmaya temel teşkil eden ve 1995 ve 1999 yıllarında Isparta’da yapılan araştırma sonuçlarını içeren çalışma için bkz. Şaban Sitembölükbaşı, **Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler: Isparta Örnekolay Araştırması 1995-1999**, Nobel Yayınevi, Ankara, 2001.

Örneklem belirlenirken basit tesadüfi örneklem tekniği benimsenmiştir. Anketörler, seçmen niteliğine sahip on sekiz ve üzeri yaştaki 1995’te 794 (%44.7’si kadın %55.3’ü erkek), 1999’da 932 (%36.6’sı kadın %63.4’ü erkek) ve 2002 yılında 552 denekle ((%38.3’ü kadın %61.7’si erkek) yüz yüze görüşmüşlerdir[•]. Elde edilen bulgular bu çalışmanın ilgili bölümlerinde, varsayımların testi ise “Sonuç” bölümünde verilmektedir. Araştırmanın varsayımları şunlardır:

1.İdeolojik nedenle partilerini tercih edenlerin oranı eğitim düzeyi yüksek olanlarda eğitim düzeyi düşük olanlardan daha fazla, lideri nedeniyle partisini tercih edenlerin oranı ise eğitim düzeyi düşük olan kimselerde eğitim düzeyi yüksek olan kimselerden daha fazladır.

2.İktidar partilerine seçmenler en çok, destekledikleri partinin icraatlarını beğendikleri için oy verirler. Lider partilerinde ise liderin kişiliği ön plandadır. Lidere olan sevgi ve tutku parti seçmenlerinin tercihinde ön sırada yer alır. İdeoloji partilerinde ise seçmenlerin partilerinden en büyük beklentileri kabul edilmiş olan ideolojinin ilkelerine sadakattir. Bu anlamda Türkiye’de Anavatan Partisi (ANAP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) iktidar partileri, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Saadet Partisi (SP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ideoloji partileri, DSP de lider partileri arasında yer alır.

PARTİ TABANLARIYLA İLİŞKİLİ OLARAK SEÇMENLERİN PARTİ TERCİH NEDENLERİ

Seçmenlerin hangi nedenlerle siyasal partileri desteklediği konusunda 2002 yılında tespit edilmiş olan bulgular 1995 ve 1999 yıllarındaki bulgularla paralellik göstermektedir (bkz. Tablo 1). Daha önceki dönemlerde olduğu gibi Isparta seçmenleri 2002 yılında da en fazla “ideolojisi nedeniyle” partilerine oy vermekte olup (%44.9), bu nedenle oy verenlerin oranı önceki

---

[•] Erkek ve kadınların oranlarının eşit olmaması, basit tesadüfi örneklem tekniğinin bir sonucudur. Bununla birlikte her bir grubun kendi içinde değerlendirilmesi ve diğer gruplarla karşılaştırılırken oranların kullanılması nedeniyle erkek ve kadınların bu farklı oranları istatistiksel analizlerin güvenilirliği bakımından bir sorun yaratmamaktadır. Örneklem sayısı ise istatistiksel tekniklere göre belirlenmiştir. 100.000 bireyin bulunduğu bir ana kitleden 0.05 hata oranı kabul edilerek hesaplanan örnek büyüklüğü 383 birey olarak bulunmuştur. Örneklem sayısının artması ölçüsünde hata payı düşeceğinden, olanaklar ölçüsünde örneklem sayısı artırılmaya çalışılmıştır. Örneklem sayısının belirlenmesinde kullanılan formüller için bkz. Paul Newbold, **İşletme ve İktisat İçin İstatistik**, (Çev. Ümit Şenesen), Literatür Yayınları: 44, İstanbul, 2001, s.348.

iki döneminkine oldukça yakındır (%44.0 ve %42.4)*. Türkiye’de ideolojik oyların yüksek oluşu az gelişmişliğin yarattığı baskılar nedeniyle ideolojilerde kurtuluş arayışlarına, kentleşme süreci içinde kentlere gelen kırsal kesimin ideolojiler yoluyla himaye beklentilerine ve kültürel ve etnik bölünmelere bağlı olarak kendini ifade çabalarının partiler ve ideolojik gruplar yoluyla ifadesine bağlanabilir (Kalaycıoğlu, 1999: 31).

Oy vermenin ikinci önemli gerekçesini, yine önceki dönemlerde olduğu gibi “lideri nedeniyle” oy verme oluşturmaktadır. Ancak 2002 yılında lideri nedeniyle oy verenlerin oranı (%25.8) önceki dönemlere göre (%21.5 ve 14.5) gözle görülür bir biçimde artmıştır. Bunda yaşanan büyük ekonomik krizin etkisi olduğu düşünülebilir. Çünkü yaşanan olağanüstü sıkıntı dönemlerinde insanlar kurumsal yapılardan medet aramak yerine çoğunlukla güven duyabilecekleri liderlere yönelirler ve kurtuluşu onlarda ararlar.

Üçüncü oy verme nedeni partilerin yaptıkları icraatlar olup 2002 yılında bu nedenle oy verenlerin oranı (%14.4), 1995 ve 1999 yıllarında aynı nedenle oy verenlerin oranınının (%11.3 ve %18.6) ortalamasını yakalamıştır. Seçmenlerin partilerini en az tercih etme gerekçesini oluşturan partinin seçimlerde gösterdikleri adaylar 1995 yılında %8.3, 1995’te %12.3 iken, 2002 yılında %8.2 oranında oy verme nedenini oluşturmuştur.

Tablo 1. Parti Tabanlarının Oy Verme Gerekçeleri (Yüzde)

Oy verdiği parti	İdeolojisi nedeniyle			Lideri nedeniyle			Adayları nedeniyle			İcraatları nedeniyle		
	1995	1999	2002	1995	1999	2002	1995	1999	2002	1995	1999	2002
ANAP	42.7	18.4	50.0	22.7	11.8	16.7	13.6	35.5	8.3	12.7	26.3	16.7
CHP	65.5	68.4	63.0	13.1	5.2	10.1	4.9	10.5	9.2	1.6	0	3.4
DSP	45.8	25.5	0	25.0	25.5	50.0	0	2.6	0	4.1	39.5	25.0
DYP	32.5	27.5	32.1	31.8	19.2	18.9	8.3	12.5	17.0	16.6	23.8	13.2
MHP	54.7	54.0	72.3	20.5	12.7	17.0	5.9	13	4.3	5.9	8.8	2.1
RP-FP-SP	53.3	58.2	28.6	9.0	0	28.6	11.2	7.5	0	11.2	13.9	28.6
AKP			36.1			34.9			7.5			6.3
Ort.	44.0	42.4	44.9	21.5	14.5	25.8	8.3	12.3	8.2	11.3	18.6	6.6

Şimdi de bu oy verme gerekçeleri daha özgül olarak parti tabanlarıyla ilişkili olarak ele alınacaktır. 2002 yılı araştırmamızın bulgularına göre MHP ve CHP, tıpkı 1995 ve 1999 yıllarında olduğu gibi ideolojik nedenle en çok

* Kalaycıoğlu da Türk seçmenlerinin %75’inin ılımlı ideolojik eğilimlere sahip olduğunu tespit etmiştir. Bkz. Ersin Kalaycıoğlu (1994), “Elections and Party Preferences in Turkey”, **Comparative Political Studies**, vol.27, Issue 3, October.

tercih edilen partiler olarak göze çarpmaktadır*. Özellikle bu iki partinin oluşturdukları yan örgütler yoluyla geniş toplum kesimleriyle zengin ideolojik ilişkiler geliştirmiş olmaları onların ideolojik vurgularının güçlenmesinde önemli bir etken olmuş gözüküyor (Sav, 1995:43). Ayrıca CHP’nin tek partili yıllarda ulusal bir bilinç yaratma hedefiyle kitlelere ulusal bir ideolojiyi yoğun bir biçimde benimsetme faaliyetine girmiş olması siyasal toplumsallaşma yoluyla bugün bile seçmen üzerinde önemli etkiler bırakmış gözükmektedir (Öz, 1992: 141-142).

Tablo 1’de de görüldüğü gibi diğer partilerden DYP’nin ideolojik puanı 2002 bulgularına göre genel örneklem ortalamasının oldukça altında kalmaya devam etmiştir (ANAP, SP ve Demokratik Sol Parti (DSP)’nin oy oranları istatistiksel olarak yetersiz olduğu için bu partilerle ilgili değerlendirme yapılmamıştır). İdeolojik puanı bakımından dikkat çeken bir parti de Ak Parti (AKP)’dir. Bu partinin, ideolojik puanı yüksek partiler olan Refah Partisi (RP) ve Fazilet Partisi (FP)’nin geleneğinden gelmesine karşılık ideolojik puanının düşük olması dikkate değerdir. Ancak unutulmamalıdır ki, AKP sadece RP-FP tabanından değil, diğer bütün partilerin tabanlarından önemli oranda oy almış bir partidir. Bu partinin ideolojik puanının düşük olması iki nedene dayanabilir. Bunlardan birincisi, partinin seçimlerden daha birkaç ay önce kurulmuş olmasına bağlı olarak kendi ideolojisini biçimlendirip bunu kitlelere benimseteceği zamanının olmaması. İkincisi ise, AKP’nin olağanüstü bir dönemde ortaya çıkmış olması, ondan icraatlarla ilgili beklentileri yükseltirken, ideolojiyle ilgili beklentilerin düşük kalmasına yol açmıştır.

Lideri nedeniyle en çok tercih edilen partilerin 1995 yılında Tansu Çiller’in DYP’si ve 1999 yılında da Bülent Ecevit’in DSP’si olduğu önceki araştırma bulgularıyla ortaya konulmuş ve farklı liderlerin değişik dönemlerde neden beğenildiği sorusu toplumun farklı dönemlerde değişen beklenti ve ihtiyaçlarıyla cevaplandırılmıştı. Bu bağlamda 2002 yılında en fazla lideri nedeniyle tercih edilen parti hangisidir ve aynı açıklamayı ilgili partinin lideri için de yapabilir miyiz?

2002 seçimlerinde aldıkları oylar bakımından oldukça düşük bir orana sahip ve bu nedenle istatistiksel olarak değerlendirme yapılması pek sağlıklı olmayacak olan DSP ve ANAP dışarıda bırakıldığında lideri nedeniyle en çok benimsenen partinin açık bir biçimde AKP olduğu görülmektedir. Diğer bir ifadeyle AKP’nin lideri Recep Tayyip Erdoğan, parti oylarının kazanılmasında diğer partilerin liderlerinden çok daha etkili olmuş gözükmektedir. Bu yorumu destekleyen diğer veriler de vardır. “En

---

* Aynı kökenden gelmesine rağmen DSP’nin ideolojik puanının düşük olması, Heper’in vurguladığı bir tutumla, parti lideri Bülent Ecevit’in ideolojik grupları bilinçli olarak partiden uzak tutmasıyla kısmen açıklanabilir (Heper, 2002: 142).

beğendiğiniz parti lideri kimdir?” sorusuna birinci sırada %47.2 oranıyla Recep Tayyip Erdoğan cevabı verilmiştir. Halbuki ikinci sıradaki Deniz Baykal’ın bu sorudan aldığı oran sadece %14.4’dür. Partisini değiştirenler arasında lideri nedeniyle yeni partisini seçenlerin de en çok AKP seçmenleri içinde bulunması (%44), bir önceki bulguyla paralellik göstermektedir.

Hangi özelliği nedeniyle Erdoğan en beğenilen liderdir ve onun toplumun hangi ihtiyacını karşılaması beklenmektedir. AKP’ye oy verenlerin %65’i çözülmesini beklediği öncelikli sorun olarak “ekonomik meselelerin çözümü” şikkını belirtmişlerdir. Türkiye’nin derin bir ekonomik kriz yaşadığı bir dönemde böyle bir sorunun yüksek oranda tercih edilmesi doğaldır. Ancak burada şaşkıncı olan nokta, ekonomi sorunlarını çok öncelikli olarak gören bir kitlenin bu sorunların çözümü için Recep Tayyip Erdoğan’a güvenmiş olmasıdır. Erdoğan’ın geçmişinde ekonomi konusunda bir kariyeri ve uzmanlığı olmadığı dikkate alındığında ortaya çıkan çelişkiyi açıklamak güçleşmektedir.

Buradaki çelişkiyi açıklayabilmek için anket formunda sorulmuş olan diğer bir sorunun cevabına bakılması gerekmektedir. “Adaylarda aradığınız en öncelikli özellik nedir?” sorusuna AKP’ye oy verenlerin %57.5 gibi büyük bir oranı adaylarda aranan birinci özelliğin “dürüst ve doğru olup güven vermesi” şikkını tercih etmişlerdir. Bunun anlamı şu olsa gerektir: Ekonomik sorunları birinci öncelikli sorun olarak gören AKP seçmeni, bu sorunların çözümü konusunda ekonomi alanında uzman kimselerden daha çok, dürüstlüğüne ve doğruluğuna inandığı kimselere güvenmektedir. Kalaycıoğlu’nun da vurguladığı gibi (2002:43) partilerin ortaya çıkması ve gelişmesi, onların içinde buldukları çevreye, sistemdeki diğer siyasal partilerin sayı ve niteliğine, oy paylaşımına ve onların ideolojik duruşlarına bağlıdır. Bu yönüyle AKP’nin yükselişi önemli ölçüde Türkiye’nin içinde yaşadığı büyük ekonomik bunalımın sonuçları ve merkez sağı temsil eden ANAP ve DYP gibi partilerin hızla erimesiyle doğrudan bağlantılıdır.

2002 yılında lideri nedeniyle en az tercih edilen parti CHP’dir. 1995 ve 1999 yıllarında yapılmış olan araştırmalarda (Sitembölükbaşı, 2001:233) da benzeri sonuçlar çıkmış ve bu bulgulardan hareketle Baykal’ın lider olarak CHP’ye katkısının zayıf olduğu belirtilmişti. 2002 yılı için de bu tespit fazlasıyla geçerli görünmektedir. Lideri nedeniyle daha az tercih edilen diğer partilerse ANAP, MHP ve DYP’dir. 1995 yılında nispeten daha iyi olan Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller’in lider imajları 1999 ve 2002 yıllarında düşüş göstermiştir. Devlet Bahçeli’nin lider puanı ilk seçimlere katıldığı 1999 yılına göre 2002 yılında yükselmiş olmakla birlikte, her iki dönemde de 1995 yılındaki Alpaslan Türkeş’in liderlik puanının altında kalmıştır (Türkeş’in genel başkanı olduğu MHP’yi lideri nedeniyle destekleyenlerin oranı 1995’te %20.5 iken, Devlet Bahçeli’nin genel başkanlığı dönemlerinde bu oranlar 1999 ve 2002 yıllarında sırasıyla %12.7 ve %17’dir). Her üç dönemde de

liderlik puanı partinin oy ortalamasının üzerine çıkmış tek parti DSP’dir (partinin 2002 yılındaki oylarının düşük olması onunla ilgili değerlendirmeyi daha ihtiyatlı kılmaktadır). Bu partinin lider üzerine inşa edildiği gerçeği dikkate alındığında buna şaşmamak gerekir.

Partilerin tercih edilme nedenleri içinde üçüncü sırada “icraatları nedeniyle” tercih gelmektedir. Burada akla gelen ilk soru, 2002 seçimleri öncesi yaşanan büyük ekonomik kriz sonrasında iktidar partilerinin icraatları nedeniyle tercih edilme puanlarının düşüp düşmediğidir. Ancak iktidar partilerinden ANAP ve DSP’nin oy oranlarının çok düşük olması, bu oranlara dayalı değerlendirme yapmayı güçleştirmektedir. Diğer yandan üçüncü iktidar partisi MHP’nin icraatları nedeniyle tercih edilme puanı oldukça düşüktür (%2.1). Bununla birlikte önceki dönemde meclis dışında kalmış olan CHP’nin bile icraatları nedeniyle tercih puanı önceki dönemlerde olduğu gibi düşük kalırken, meclis içi muhalefetin temsilcileri olan DYP ve SP’nin bu yöndeki puanları yüksek düzeylerde gerçekleşmiştir. AKP’nin icraatı nedeniyle tercih edilme puanının ortalama değere yaklaşmış olması, seçimlerden sadece birkaç ay önce kurulduğu göz önüne alındığında dikkate değerdir. Seçmen muhtemelen AKP’nin icraatlarından, lideri Erdoğan’ın belediye başkanlığı döneminde yaptıklarını ve seçim öncesinde partinin genel olarak ortaya koyduğu programı, parti üyelerinin söz, tutum ve davranışlarını algılamış olmalıdır.

İcraatları nedeniyle partilerin desteklenme oranları 1995 ve 2002 yıllarında 1999 yılına göre düşük kalmıştır. Bunun temel nedeni, bu dönemlerde Türkiye’de yaşanan ekonomik bunalımlardır. Ekonomik bunalımın olduğu dönemlerde icraatları nedeniyle partilerin desteklenme oranları düşerken, liderleri nedeniyle desteklenme oranları yükselmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla seçmenler, büyük ekonomik kriz dönemlerinde karizmatik liderler peşinde koşmakta ve onlardan kurtuluş beklemektedirler. Avrupa’da iki dünya savaşı arasında ortaya çıkan diktatörleri de 1929 yılının büyük ekonomik krizinin beslediği unutulmamalıdır. Türkiye’deki krizlerin böyle diktatörler üretmemesinin nedeni, Türkiye’de ve dünyada demokratik değerlerin 1930’lara göre çok daha ileri düzeyde benimsenmesine ve belki de Türkiye’deki 1994 ve 2001 krizlerinin şiddetinin demokratik sistem içinde üstesinden gelinebilir ve etkilerinin nispeten daha sindirilebilir olmasına bağlanabilir.

Seçmenlerin partilerini tercih nedeni içinde bu kategori kapsamında en az tercih ettiği alternatif, adayları nedeniyle parti tercihidir. Adaylar fiziksel olarak seçmenlere liderlerden daha yakın olmasına rağmen liderler nedeniyle parti tercihinin adaylar nedeniyle tercihten daha fazla olması ilginç gelebilir. Muhtemelen seçmenler soyut ve algılanması güç kurumsal bir parti gerçekliğini lider gibi somut bir kişiyle bütünleştirmekte ve ona bağlanmak seçmenlere daha kolay, daha empatik ve daha anlamlı gelmektedir (Kışlalı,

1987: 233). Üstelik pratik nedenlerden dolayı seçmenler, partinin tek bir liderini kitle iletişim araçları yoluyla kolayca tanıyabilir ve onunla kendisi arasında sanal ve duygusal bir bağ kurabilirken, çok sayıdaki adayları tanıması, onlarla iletişim kurması, mekansal yakınlığa rağmen duygu bağlantısı yönüyle güçtür. Bunun için onların fazladan zaman ve gayret sarfetmesi gerekir. Halbuki seçmenler parti liderleriyle, evlerinde oturdukları yerden kitle iletişim araçları yoluyla kolayca iletişim kurabilmektedirler.

Wattier, seçmen davranışları üzerine yaptığı bir araştırmada (1983: 1018) seçmenin adayları tercih ederken onların ideolojilerini dikkate aldıklarını ve ideolojik olarak kendilerine yakın adaya oy verdikleri sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgu, bu çalışmada adaylar nedeniyle oy verme gerekçesinin düşük çıkmasının bir başka nedenini açıklıyor olabilir. Diğer bir ifadeyle, seçmenin adaylar nedeniyle tercih gerekçesi, ideolojik nedenle tercih gerekçesinin gölgesinde kalmış olabilir.

Erder'in vurguladığı “seçmenlerin hemşehrilik bağları yoluyla siyasette etkin olma arayışında” (1997: 15) adaylar muhtemelen önemli bir katalizör işlevi görmektedirler. Bu bağlamda seçmenin adaylarda aradıkları özelliklerden biri, onların kendilerine ne kadar yakın oldukları ve siyasal kaynaklardan onları ne derece yararlandıracağıdır.

Dönemler açısından bakıldığında adayları nedeniyle parti tercihlerinin, ekonomik kriz dönemleri olan 1995 ve 2002 yıllarında 1999 yılına göre daha düşük olduğu görülmektedir. Anlaşılan ekonomik krizler seçmenler üzerinde icraatları nedeniyle tercihte yaptığı etkinin bir benzerini adayları nedeniyle tercihte de yapmaktadır. Diğer bir ifadeyle seçmenler, ekonomik krizden dolayı genel olarak politikacıları sorumlu tutmakta ve adaya karşı soğuk durmaktadırlar. Bu nedenle kriz dönemlerinde adayları nedeniyle parti tercihi düşük düzeylerde kalmaktadır. Diğer yandan, özellikle belli seçmenlerin belli liderleri yüceltmesi ve onları kurtarıcı gibi görmesi nedeniyle genel olarak politikacıya küsen seçmenlerin “kurtarıcı liderlere” olan ihtiyacı artmaktadır. Ekonomik kriz süreci içinde Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Bakan Kemal Derviş'in ve AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın belirli dönemlerde belirli kesimlerce “kurtarıcı” gibi algılanması buna bağlanabilir. Bu yönüyle sözkonusu liderler, Panebianco'nun (1988: 52) toplumun derin bir sıkıntı içinde bulunduğu esnada onu bu sıkıntıdan kurtaracak “durumsal karizma” liderlik tipine uygun düşmektedir.

Seçmenlerin partinin adayları nedeniyle tercih yapmasında en önemli faktör, partinin seçimlerde gösterdiği adayların toplum tarafından yaygın olarak tanınması ve sevilmesi olmaktadır. Adayları tanınmayan veya sevilmeyen bir partinin seçmenlerinin aday nedeniyle tercih yapma ihtimali düşük olmakta, adaylarından en az birinin dahi popüler bir kimse olması durumunda bile aday nedeniyle tercih puanı artmaktadır. Bunun belki de en iyi örneğini, 1999 yılındaki seçimde Isparta'da tanınmış popüler bir politikacı

olan Ahmet Erkan Mumcu nedeniyle oy veren ANAP seçmenleri oluşturmaktadır. Bu dönemde ANAP’a adayları nedeniyle oy verenlerin oranı %35.5 gibi bir orana ulaşmıştır ki bu oran, diğer partilere aynı nedenle oy verenlerin oranına göre oldukça yüksektir. Bununla birlikte A. Erkan Mumcu’nun AKP’ye geçişinden sonra AKP’nin adayları nedeniyle tercih oranı aynı yüksek değerlere ulaşmamıştır. Seçimlere yakın bir zaman gerçekleşen bu transferin seçmenin parti kimliği açısından yarattığı olumsuz etki ve muhtemelen ağırlıklı bir lider partisi görüntüsündeki AKP’de Mumcu’nun AKP seçmeni üzerindeki prestijinin Erdoğan’ın lider kişiliğinin gölgesinde kalmış olması, bu durumun temel nedenlerini oluşturmaktadır. Adayları nedeniyle tercih edilen partiler arasında DYP’nin en yüksek puan almasının nedeni, bu açıklamaların ışığında, DYP’nin adaylarının, Isparta’nın eskiden beri bu partinin kalelerinden olmasına bağlı olarak, partinin seçmenleri tarafından nispeten daha çok tanınan ve benimsenen kimseler olmalarıdır.

SOSYOEKONOMİK FAKTÖRLERE GÖRE SEÇMENLERİN PARTİ TERCİH NEDENLERİ

Bu başlık altında “yaş”, “eğitim”, “toplumsal gruplar” ile “cinsiyet” değişkenlerine göre siyasal partilerin tercih edilme nedenleri sunulmuş ve tartışılmıştır.

Yaş Gruplarına Göre Siyasal Partileri Tercih Nedenleri

Yaş gruplarının siyasal partileri tercih nedeni konusunda 1995 ve 1999 yıllarında yapılmış olan araştırmalarda (Sitembölükbaşı, 2001) gençlerin, ideolojisi nedeniyle siyasal partilere yaşlılara göre daha fazla yöneldiklerini, yaşlıların ise lideri nedeniyle tercihleri gençlere göre daha fazla yaptıkları değerlendirilmesinde bulunulmuştu. Adayları nedeniyle siyasal partileri tercihte, yaş grupları açısından bir ilişki bulunmamışken icraatları nedeniyle tercih konusunda, yaşlıların gençlere göre önceki icraatlara daha fazla duyarlı olduğu yönünde, biraz zayıf da olsa bir ilişki olabileceği belirtilmişti.

Tablo 2. Yaş Gruplarına Göre Oy Verme Gerekçeleri (Yüzde)

Yaş grupları	İdeolojisi nedeniyle			Lideri nedeniyle			Adayları nedeniyle			İcraatları nedeniyle		
	1995	1999	2002	1995	1999	2002	1995	1999	2002	1995	1999	2002
18-25	51.6	54.0	53.1	20.1	9.2	17.7	6.0	12.5	11.6	7.3	16.5	6.8
26-35	42.9	44.7	46.2	21.6	15.2	22.2	10.4	8.0	6.8	11.6	19.0	7.7
36-45	44.3	41.7	36.6	17.3	15.1	36.6	8.2	13.7	3.8	12.1	18.2	6.1
45 üstü	37.9	30.8	43.4	28.3	15.8	27.3	7.2	13.4	9.8	13.2	20.1	5.6
Ort.	44.0	42.4	45.0	21.5	14.5	25.8	8.3	12.3	8.2	11.3	18.6	6.5

Daha önce elde edilmiş olan bu bulgular, şimdi de 2002 araştırması sonuçlarıyla karşılaştırılacaktır. 2002 yılı sonuçları ideolojik nedenle parti tercihi konusunda önceki araştırmalarda elde edilen bulguları doğrulamaktadır. Buna göre gençler yaşlılara göre siyasal tercihlerini daha fazla ideolojik nedenle yapmaktadırlar. Ancak bu durum değişik yaş kuşaklarının içinde buldukları psikososyal nedenlerden mi (örneğin gençlerin içinde buldukları umutsuzluk ve karamsarlık durumundan dolayı ideolojilerde himaye araması gibi) kaynaklanmaktadır, yoksa gerçekte başka bir faktörün yaş kuşakları üzerindeki bir yansıması mıdır? Gerçekten de gençlerin eğitim düzeylerinin ileri yaştakilerden yüksek olması (18-25 yaş grubunda ortaokul mezunu ve altındakilerin oranı %10.5, lise ve yüksek okul mezunlarının oranı %89.5 iken; 45 yaş üzerindekilerde ortaokul mezunu ve altındakilerin oranı %61, lise ve yüksekokul mezunlarının oranı % 39'dur) ve ileri düzeyde eğitim alanların ideolojik nedenle tercih etme oranlarının eğitimi düzeyi düşük olanlara göre yüksek olması bu ihtimali akla getirmektedir. Bu faktörlerden biri veya ikisi de geçerli olabilir, ancak yaş gruplarının ideolojik tercihlerinin hangi etmenlere dayandığını tespit etmek için daha özgül araştırmalara ihtiyaç vardır.

Lideri nedeniyle siyasal parti tercihi konusunda 2002 araştırmasının sonuçları, 1995 ve 1999 araştırmasının bulgularını onaylamaktadır. Buna göre yaşlılar lideri nedeniyle parti tercihini gençlere göre daha fazla yapmaktadırlar. Bir önceki örnekte olduğu gibi burada da lideri nedeniyle tercihin yaş gruplarına göre değişmesindeki nedeni tespit etme güçlüğü vardır. Burada yaş gruplarına göre değişen lider nedeniyle tercih oranı, eğitim düzeyinin bir yansıması mı (yaşlılar, eğitim düzeyleri düşük olmaları nedeniyle, eğitim düzeyi düşüklerde görülen lider nedeniyle parti yönelişini daha çok tercih ediyor olabilirler), yoksa yaşlanma sonucunda bireylerin kendilerini liderlerle özdeşleştirmelerinden mi veya giderek keskin ideolojik kişiliklerden uzaklaşmış olmalarından mı kaynaklanmaktadır? Bu çalışmanın kapsamı içinde bu soruyu cevaplandırmak güçtür.

Adayları nedeniyle siyasal parti tercihi konusunda yaş gruplarıyla bağlantılı bir ilişki, 1995 ve 1999 yıllarında yapılan araştırmalarda bulunmamıştı. 2002 yılındaki araştırma da diğerleri gibi bu yönde yaş

gruplarına göre anlamlı bir ilişki tespit edilmesini olanaklı kılmıyor. Örneğin 1995 araştırmasında adayları nedeniyle siyasal parti tercihi, orta yaş gruplarında diğer gruplara göre daha yüksek oranda görülmesine karşılık, 2002 araştırmasında bu nedenle tercih, orta yaş gruplarında genç ve yaşlılara göre daha düşük düzeydedir.

1995 ve 1999 yılları araştırmasında yaşlıların gençlere göre daha fazla icraatları nedeniyle siyasal parti tercihinde bulunduğu yargısına varılmıştı. Bunun temelinde muhtemelen, geçirdikleri uzun deneyimler nedeniyle yaşlıların kendi partilerinin geçmişte yaptıkları özellikle belli icraatları zihinlerinde ve hayal dünyalarında yüceltmeleri yatmaktadır. Ancak 2002 araştırma sonuçları 1995 ve 1999 yıllarında elde edilen bu bulguyu doğrulamamaktadır. Bu, 2002 yılı öncesi yaşanan ekonomik krizin siyasal partilere olduğu kadar onların icraatlarına karşı da yarattığı büyük tepkiye bağlanabilir. Ancak bu noktada şöyle bir soru sorulabilir. Başka bir ekonomik krizin yaşandığı 1994 sonrasında yaşlıların benzeri bir tepkisi niçin 1995 sonuçlarına yansımada? Bu soruya verilebilecek muhtemel bir cevap, 1994 krizinin bütün siyasal partilere ve onların icraatlarına toptan tepki yaratacak kadar derin olmaması ve o zamanın siyasal partilerinde ileriye yönelik beslenen umutların hala mevcut olmasıydı. Halbuki 2002 öncesi yaşanan ekonomik kriz o kadar derindi ki, tamamı meclis dışına itilen mevcut siyasal partilerden umutlar önemli ölçüde kesildiği gibi, onların geçmişte yaptıkları icraatları da derin ekonomik krizin gölgesinde kaldı.

Eğitim Düzeylerine Göre Siyasal Partileri Tercih Nedenleri

1995 ve 1999 yıllarındaki çalışmada eğitim düzeyleriyle siyasal parti tercihleri arasında bazı ilişkiler bulunmuştu. Buna göre eğitim düzeyi yükseldikçe ideolojik nedenle tercih oranı artmakta, buna karşılık partinin lideri ve icraatları nedeniyle tercihte azalma görülmekteydi. Eğitim düzeyleriyle partinin adayları nedeniyle tercihte ise bir bağlantı kurulamamıştı. Bu çalışma da bu bulguları onaylamaktadır.

Bireylerin eğitim düzeyleri yükseldikçe, aldıkları eğitim onların ideolojilere açılımını kolaylaştırmaktadır. Kendilerine toplumsal bir kurtuluş vadeden ideolojilerin ayrıntılarına inme, onları anlama ve onların kendilerine telkin ettiği yönde hareket etme ancak eğitim düzeyi yüksek kişiler için geçerli bir durumdur. Hatta Türkiye gibi uluslaşma süreci içinde bulunan ülkelerde ideolojik telkin eğitim sisteminin açıktan bir parçası olduğu gibi, özellikle yükseköğretilere giden öğrenciler, arkadaş grupları yoluyla çok değişik amaçlardaki ideolojilerle tanışıp, farklılıkları algılama ve bilinçlenmelerinin geliştiği bir dönemde, onları benimseyebilmektedirler. Bu anlamda eğitim düzeyi belli bir seviyeye ulaşmış kişiler ideolojilere, ülkenin değişik toplumsal sorunlarını kökten çözecek bir “sihirli formül” gözüyle bakmaktadırlar. İdeolojilere verilen bu önem, siyasal iktidara talip olan ve benimsenen ideolojiye yakın olduğu düşünülen siyasal partilere

taşınmaktadır. Diğer yandan eğitim düzeyi düşük olan kimselerin ideoloji gibi ileri düzeyde soyut düşünceyi gerektiren bir fenomenle tanışması, onu anlaması ve önemini kavraması güç olmaktadır. Ancak bu durum, alt seviyede eğitim düzeyine sahip olanların, bilinçsiz bir tercih de olsa ideolojik bağlantı ve saplantılarının olmadığı, olmayacağı anlamına gelmemelidir.

Tablo 3. Eğitim Düzeylerine Göre Oy Verme Gerekçeleri (Yüzde)

Eğitim düzeyleri	İdeolojisi nedeniyle			Lideri nedeniyle			Adayları nedeniyle			İcraatları nedeniyle		
	1995	1999	2002	1995	1999	2002	1995	1999	2002	1995	1999	2002
İlkokul	29.7	26.8	26.5	26.3	18.4	34.1	8.5	12.7	8.3	16.5	20.1	10.6
Ortaokul	48.5	41.6	41.1	16.1	14.1	30.1	8.4	16.6	5.5	11.9	20.0	11.0
Lise	46.2	51.2	50.3	24.0	13.2	25.1	8.0	10.4	8.7	9.3	17.4	4.1
Yüks.ok.	56.1	52.4	57.6	16.8	9.8	16.5	8.4	12.3	8.6	6.1	16.6	3.6
Ort.	44.0	42.4	45.1	21.5	14.5	25.8	8.3	12.3	8.2	11.3	18.6	6.5

Eğitim düzeyi düşük kimseler soyut düşüncelerle olan bu düşük bağlantılarına karşılık somut objelerle daha güçlü bağlantı kurabilmektedirler[•]. Bunun tipik örneği, onların lideri nedeniyle siyasal partilere yönelişlerinin eğitim düzeyi yüksek kimselere göre daha fazla olmasıdır. Bu kimseler, siyasal partileri soyut düşünceler yerine somut kişiliklerle daha kolay özdeşleştirebildikleri için onlarda lidere bağlılık eğitim düzeyi yüksek kimselere göre daha fazla görülmektedir. Buna karşılık eğitim düzeyi yüksek kimseler liderin bir insan olarak hata yapabileceğini, onun gelip geçici olduğunu, asıl önemli ve kalıcı olanın fikirler ve idealler olduğunu düşünmektedirler. Bu nedenle bu kimselerde lidere yüksek bağlılık ve lider nedeniyle parti tercihi daha az rastlanılan bir durumdur.

Eğitim düzeyi ve lideri nedeniyle siyasal parti tercihi arasında kurulan ilişkinin bir benzerini, eğitim düzeyi ve icraatları nedeniyle siyasal parti tercihi arasında kurmak olanaklıdır. Eğitim düzeyi düşük kimselerin icraatları nedeniyle siyasal parti tercihinde bulunmaları eğitim düzeyi yüksek kimselere göre daha fazla görülmektedir. Burada da eğitim düzeyi düşük kimselerde sıklıkla görülen soyut olandan somut olana kaçma eğilimine rastlanmaktadır. Partilerin uyguladıkları gözle görülür icraatlara eğitim düzeyi düşük kimseler, eğitim düzeyi yüksek kimselere göre daha duyarlı olmaktadır. Eğitim

[•] Alkan'ın belirttiği çocukluk çağından itibaren bireyin gelişmesi süreci içinde siyasetin somut yönlerinden soyut yönlerine doğru yaşanan gelişme bu araştırmada eğitim düzeyi düşük kimselerle eğitim düzeyi yüksek kimseler arasında görülmektedir. Bkz. Türker Alkan, **Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1989.

düzeyi düşük kimseler bir siyasal partiyi değerlendirirken onun lideri yanında, somutu daha iyi algılayabilmesi nedeniyle, geçmişte yaptığı icraatları da düşünmektedir.

Gerek önceki dönemlerdeki araştırmalarda (Sitembölükbaşı, 2001: 236), gerekse bu araştırmada, adaylar nedeniyle siyasal parti tercihi ile eğitim düzeyleri arasında bir ilişki bulunamamıştır. Diğer bir ifadeyle, eğitim düzeyi yüksek kimselerin adaylarla daha iyi bağlantı kuracakları veya adaylar nedeniyle tercihe daha fazla önem verecekleri varsayımı doğrulanamamıştır. Adaylar, eğitim düzeylerinden bağımsız olarak her türlü seçmeni eşit derecede kendi bireysel kişilikleri nedeniyle oy vermeye yönlendirebilmekte ve toplam seçmen kitlesinin yaklaşık %10'unun tercihi üzerinde etkili olabilmektedirler.

Toplumsal Gruplara Göre Siyasal Partileri Tercih Nedenleri

Toplumsal grupların siyasal partileri tercih nedenleri konusunda 1995 ve 1999 yıllarında yapılmış olan çalışmaları değerlendirirken, bu kesimlerin tercihinde etki eden temel faktörün aslında sahip oldukları mesleklerinden çok eğitim düzeyleri olduğu belirtilmiş ve yorumlar, eğitim düzeyleri esas alınarak yapılmıştır. Bununla birlikte bazı durumlarda ancak ikincil bir faktör olarak bireylerin mesleki durumlarının siyasal tercihlerinde etkili olduğu örneklerle gösterilmiştir. Bu araştırmanın sonuçları da daha önceki bu yorumları destekleyen veriler ortaya koymaktadır.

1995 ve 1999 yıllarında olduğu gibi 2002 yılında da ideolojisi nedeniyle siyasal parti tercihinde bulunanların çoğunlukla, eğitim düzeyi en yüksek toplumsal kesim olan memurlar ve öğrenciler olduğu görülmektedir. Eğitim düzeyi yüksek sayılabilecek bir başka toplumsal grup olan emeklilerin (2002 yılında bu kesimin %20'si lise, %35'i yüksek okul mezunudur) ideolojik nedenle siyasal parti tercih oranı %51.9 ile yüksek bir düzeye ulaşmaktadır.

Tablo 4. Toplumsal Gruplara Göre Oy Verme Gerekçeleri (Yüzde)

Toplumsal gruplar	İdeolojisi nedeniyle			Lideri nedeniyle			Adayları nedeniyle			İcraatları nedeniyle		
	1995	1999	2002	1995	1999	2002	1995	1999	2002	1995	1999	2002
Memur	48.7	52.0	53.2	18.2	12.3	24.1	10.8	9.5	2.5	8.8	17.8	2.5
İşçi	38.8	44.4	43.2	14.9	11.1	27.0	10.4	19.7	0	13.3	11.1	13.5
Evhan.	35.3	34.7	28.6	25.9	16.7	30.8	7.1	14.9	9.9	15.4	15.5	9.9
Öğrenci	67.5	54.9	57.1	16.2	8.6	13.2	0	9.9	11.0	0	19.2	4.4
Çiftçi	27.6	31.5	46.2	21.6	15.7	23.1	8.2	10.5	15.4	18.6	21.0	7.7
Emekli	46.4	36.2	51.9	25.3	13.0	25.3	8.4	12.3	8.9	9.8	18.1	2.5
Ser.mes	43.5	39.0	39.8	23.2	19.5	34.3	7.9	11.5	8.3	13.3	23.0	7.4
İşsiz	25.0	23.0	26.9	18.6	15.3	30.8	7.8	15.3	15.4	23.7	23.0	11.5
Ort.	44.0	42.4	45.2	21.5	14.5	25.7	8.3	12.3	8.2	11.3	18.6	6.5

Yukarıda yapılmış olan yorumlara ters düşen bir bulguya çiftçilerde rastlanmaktadır. Çiftçilerin eğitim düzeyleri oldukça düşük olmasına rağmen (2002 verilerine göre %84.6'sı ilkokul mezunu ve daha alt eğitim düzeyinde, %15.4'ü ise ortaokul mezunudur, aralarında lise ve yüksekokul mezunu yoktur) ideolojik nedenle tercih puanları 2002 yılında, genel örneklem ortalamasını biraz aşmıştır. Ancak bu bulgu, örneklemdaki çiftçilerin oranının düşük olması ve hata payının yüksek olabileceği gerçeğiyle fazla güvenilir değildir (çiftçilerin sayısı 13 denekle toplam örneklemin %2.4'ünü oluşturmaktadır). Nitekim çiftçilerle ilgili 1995 ve 1999 yılları sonuçları, yorumlarımıza uygun düşmektedir. Ayrıca eğitim düzeyi düşük başka bir toplumsal grup olan ev hanımlarının, tahminlere uygun şekilde, ideolojik nedenle siyasal parti tercih etme puanları düşüktür.

İdeolojik nedenle siyasal parti tercih puanları eğitim düzeyleriyle uygunluk arzetmeyen iki toplumsal grup işçiler ve işsizlerdir. Bu toplumsal gruplar üzerinde, içinde buldukları (mesleki veya ekonomik) koşullar eğitim düzeylerinden daha fazla siyasal parti tercihlerini etkilemektedir. İşçilerin eğitim düzeyleri genel olarak düşük olduğu halde (2002 sonuçlarına göre %46.2'si ilkokul, %17.9'u ortaokul, %33.3'ü lise ve %2.6'sı yüksekokul mezunudur) ideolojik nedenle oy verme puanları ortalama düzeylerine yakındır. Bunun nedeni özellikle sanayide çalışan işçilerde bilinçlenme düzeyinin diğer pek çok toplumsal gruba göre yüksek olmasıdır. Bu işçiler için çalışma koşulları bilinçlenme yönünden okul kadar etkili olabilmektedir.

Siyasal parti tercihi eğitim düzeyiyle uygunluk göstermeyen diğer bir toplumsal grup ise işsizlerdir. Burada oldukça çarpıcı olan nokta, işsizlerin eğitim düzeylerinin toplumun genel eğitim düzeyine göre daha yüksek olmasıdır. İşçilerin %15.4'ü ilkokul, %15.4'ü ortaokul, %42.3'ü lise ve %26.9'u yüksekokul mezunudur (buna karşılık genel örneklem kitlesinin %24.6'sı ilkokul ve altı eğitim düzeyinde, %13.5'i ortaokul, %36.5'i lise ve %25.5'i yüksekokul mezunudur). İşsizlerin iş bulma kaygıları ideolojik kaygıların önünde geldiği için adaylara, lidere veya icraatlara görece daha fazla önem verebilmektedirler.

Lideri nedeniyle siyasal parti tercihinde en yüksek puana ulaşan toplumsal gruplar serbest meslek sahipleri, ev hanımları, işçiler ve işsizlerdir. Bu kesimlerden birincisi, ikincisi ve üçüncüsünün lideri nedeniyle siyasal parti tercihlerini eğitim düzeylerine bağlamak olanaklı olduğu halde, işsizlerin buradaki tutumlarını eğitim düzeyleriyle ilişkilendirmek olanaklı görünmüyor. Çünkü bu sonuncu kesimin eğitim düzeyi, yukarıda belirtildiği gibi, genel örneklemin eğitim düzeyinin üzerindedir. İşsizlerin lidere yönelik tutumlarını, içinde buldukları ekonomik koşullarla ilişkilendirmek daha anlamlı gözükmektedir. Şöyle ki, kısa süre içinde uygun bir iş bulma ihtiyacı içinde olan bu kimseler, ülkenin sorunlarını ancak uzun bir vade içinde çözebilecek ve kendilerine olan yararı bu nedenle uzun bir zaman alacak olan

ideolojilere fazla sıcak bakmamaktadırlar. Bunun yerine onlar, önemli yetkilerle donatılmış kişilere (liderlere, adaylara) bağlanmayı ve onların daha önceden yaptıkları icraatlara güvenmeyi muhtemelen daha yararlı görmektedirler. Nitekim aynı gerekçeye dayalı olarak işsizlerin adayları ve icraatları nedeniyle siyasal parti tercih puanları, genel olarak örneklem kitlesinin ortalama puanının üzerinde gerçekleşmiştir.

Lider nedeniyle tercih puanı en düşük olan öğrenciler ve memurların bu tutumunu, yine onların eğitim düzeyleriyle açıklamak anlamlı gözükmemektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi, eğitim düzeyleri yüksek kimselerde lidere bağlılık daha az gözlenen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte emeklilerin eğitim düzeyleri genel örneklem kitlesinin üzerinde olmasına karşılık, onların lidere bağlılıkları eğitim düzeyleriyle çelişki oluştururcasına ortalama değerlere ulaşmaktadır. Muhtemelen bu grup üzerinde yaş değişkeninin baskısı söz konusudur. Daha önce de belirtildiği gibi, yaşın yükselmesi ile lidere bağlılık arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur. Emekli olmaları nedeniyle genellikle 45 yaşın üzerinde olan bu kimselerin en azından bir kısmı, zaman içinde kendilerini bir liderle özdeşleştirmektedirler. Bu durum da onların lider nedeniyle siyasal parti tercihi üzerinde olumlu etki yapmaktadır denebilir.

Toplumsal gruplar genellikle, adayları nedeniyle siyasal parti tercihi konusunda çok açık bir tutum takınmazken, bazı meslek gruplarının belirli dönemlerde adayları nedeniyle siyasal parti tercihine önem verdikleri görülmektedir. Bunlar işsizler, işçiler ve ev hanımlarıdır. İşsizler, bir an önce iş bulabilme kaygısı içinde, istihdam konusunda ellerinde önemli yetkilerin olduğu potansiyel iktidar adaylarıyla yakınlık kurmayı ve bu sayede kendi temel sorunlarına bir çözüm bulmayı arzu etmektedirler. Bu durum da onların adayları nedeniyle siyasal parti tercihi yapma ihtimalini artırmaktadır.

Diğer bir grup olan işçilerin ise 1995 ve 1999 yıllarında adayları nedeniyle oy verme puanları ortalamanın üzerinde olmasına karşılık 2002 yılındaki puanları sıfırdır. İşçiler içinde bireysel olarak veya özel sektörde çalışanların siyasetçilerle fazla bir ilişkisinin olmayacağı tahmin edilebildiğine göre, buradaki rakamlarda etkin olanların muhtemelen, siyasetçiler yoluyla KİT'lerde iş edinmiş olan kamu işçileri olduklarını düşünülebilir. KİT'lere siyasetçilerin önemli oranlarda işçi aldıkları 1995 ve 1999 yılları öncesinde, kamu işçileri kendilerine bu imkanı sağlamış olan milletvekili adaylarına, siyaseten sahip oldukları imkanları korumak ve geliştirmek için seçimlerde adaylara destek olmaktadır. Haliyle böyle bir durum, işçilerin adayları nedeniyle siyasal parti tercih puanlarını artırmıştır. Bununla birlikte 2002 yılına gelindiğinde, ekonominin içine düştüğü krizde KİT'lerin payının büyük olması nedeniyle KİT'lere işçi almak değil KİT'lerden işçi çıkarma dönemi başlamış ve siyasetçiler artık bu nedenle işçiler açısından cazibesini

kaybetmiştir. 2002 yılında işçilerde adayları nedeniyle parti tercih puanının sıfıra düşmesinin anlamı bu olsa gerektir.

Adayları nedeniyle siyasal parti tercih puanı örneklem ortalamasının üzerine çıkabilen toplumsal gruplardan biri de ev hanımlarıdır. Burada genel olarak kadınlarda daha fazla gözlenen bir durumun ev hanımlarına yansımaları söz konusudur. Kadınlar erkeklere göre kişisel ilişkilere daha fazla önem veren kimselerdir. Beğendikleri kişilere bağlılık, onların taahhütlerinden etkilenme ve ikna olma eğilimleri bu kadınlarda daha fazla görülen bir durumdur. Bu nedenle ev hanımlarının hemşehrilik ve duygusal nedenlerle belli adaylara karşı daha fazla bağlılık hissi içinde olabilecekleri düşünülebilir. Onlardaki adayları nedeniyle parti tercih puanlarının göreceli yüksekliği bu duruma bağlanabilir.

Memurlar adayları nedeniyle siyasal partileri tercih puanları, 1995'ten 1999'a kısmen ve 1999'dan 2002 yılına doğru da dramatik düşüş gösteren bir meslek grubu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, bu süreç içinde yaşanan bir gelişmenin, memur alımlarında siyasilerin etkisinin gittikçe azalması ve bu işlemin neredeyse tamamen merkezi bir sınava bağlanması uygulamasının doğal bir sonucu olarak yorumlanabilir.

Diğer toplumsal grupların mesleki konumlarıyla “adayları nedeniyle” siyasal tercih puanları arasında açık bir ilişki gözlenememiştir.

Toplumsal gruplar içinde siyasal partilere icraatları nedeniyle oy verme puanları yüksek olanlar serbest meslek sahipleri, çiftçiler ve işsizler; bu nedenle oy verme puanları düşük olanlar ise memurlar ve emeklilerdir. Siyasal partilere icraatları nedeniyle oy verme puanı yüksek olan üç toplumsal grup da hükümet icraatlarından doğrudan etkilenen kesimlerdir. Bu nedenle bu kesimlerin icraatları nedeniyle oy verme puanlarının yüksek olması şaşırtıcı değildir. Örneğin serbest meslek sahibi bir kimse, geçmişte uyguladığı politikalarla canlı ve parlak bir piyasa yaşatmış bir hükümeti icraatı nedeniyle takdir ederken, piyasanın durağanlaştığı dönemlerde önceki dönemdeki canlılığı tekrar yaratacağını düşündüğü partiye oy vermektedir. Aynı şekilde bir çiftçi de, daha önceden ürününe iyi bir taban fiyatı uygulamış geçmişteki bir partiye oy verme eğiliminde olabilmektedir. Diğer yandan bir işsiz de en çok, partilerin istihdam politikalarıyla ilgilenmekte ve onu iş sahibi yapma konusunda ikna edici görünen bir partiye yaklaşabilmektedir.

Memur ve emekliler için siyasal partiler çoğunlukla icraatları nedeniyle tercih edilmesi gereken gruplar değildirler. Acaba neden bir çiftçi iyi bir taban fiyatı vermiş olan partiyi bu icraatından dolayı ödüllendirebilirken, bir memur ve emekli maaşlarında esaslı bir iyileştirme yapmış olan bir hükümeti aynı nedenle ödüllendirme yoluna gitmemektedir? Bu iki meslek grubu arasındaki eğitim düzeyi bu soruya cevap olabilir. Memur ve emeklilerin

eğitim düzeyleri toplumun genel ortalamasının üzerinde olması, maaşlara yapılacak belirli bir dönemdeki zamla sorunlarının çözülemeyeceği bilincini onlara kazandırmaktadır. Arkasından gelen enflasyona bağlı olarak maaşının reel anlamda yükselmediğinin farkında olmaları nedeniyle bu kesimler icraatlardan çok, partilerin genel politikalarına, ideolojilerine ve uzun vadede neler yapmak istediklerine daha çok önem vermektedirler. Çiftçiler gibi eğitim düzeyi düşük meslek gruplarına ideoloji ve partinin genel felsefesi gibi konular karışık ve anlaşılmaz geldiğinden, partileri bu yönüyle değerlendirmek yerine icraatları gibi gözle görülür yönleriyle değerlendirmek daha kolay gelmektedir denebilir.

Cinsiyete Göre Siyasal Partileri Tercih Nedenleri

1995 ve 1999 yıllarındaki araştırmalarda, siyasal partileri tercih nedenlerinden cinsiyetin rolü tespit edilmeye çalışılmıştı. Buna göre ideolojik nedenle siyasal parti tercihinin erkeklerin kadınlara göre daha fazla yaptıkları, diğer yandan lideri ve icraatları nedeniyle tercihlere ise kadınların erkeklere göre daha fazla yöneldikleri belirtilmişti. Bununla birlikte adayları nedeniyle siyasal parti tercihinde ise kadınlarla erkekler arasında belirgin bir farklılaşmaya rastlanmamıştı.

Tablo 5. Cinsiyete Göre Oy Verme Gerekçeleri (Yüzde)

Cinsiyet	İdeolojisi nedeniyle			Lideri nedeniyle			Adayları nedeniyle			İcraatları nedeniyle		
	1995	1999	2002	1995	1999	2002	1995	1999	2002	1995	1999	2002
Erkek	44.9	45.8	48.5	18.0	12.5	25.8	10.2	10.9	7.6	10.9	18.5	5.8
Kadın	42.6	36.0	40.1	25.8	17.5	25.6	5.8	14.5	9.2	11.7	18.7	7.2
Ortalama	44.0	42.4	45.1	21.5	14.5	25.7	8.3	12.3	8.2	11.3	18.6	6.5

2002'deki araştırma, önceki bulguları büyük ölçüde onaylamaktadır. Gerçekten de, siyasetle içli dışlı olmaları, değişik ideolojik ve siyasi görüşlerle yakından ilgili olmaları nedeniyle erkeklerin siyasal parti tercihinde ideolojiler önemli bir rol oynamaktadır. Halbuki siyasetle ancak yüzeysel ve sınırlı ölçüde ilgilenen kadınlar, ileri derecede bilgi gerektiren ideolojik konularla pek ilgilenmemektedirler. Bu nedenle siyasal parti tercihinde erkeklerin ideolojik puanı kadınlarınkine göre yüksek olmaktadır. Diğer yandan Türkiye gibi modernleşmekte olan ülkelerde ideolojinin önemi o kadar fazladır ki, kadınların ideolojik nedenle siyasal parti tercihi, erkeklerinkine göre düşük kalmakla birlikte, yine de onların ideolojik nedenle parti tercihi diğer nedenlerle parti tercihinden yüksek olmaktadır.

Lideri nedeniyle siyasal parti tercihinde, ideolojik nedenle tercihe göre, kadın ve erkeklerde tam ters bir duruma rastlamaktayız. Lideri nedeniyle siyasal parti tercihinin kadınlar erkeklere göre daha fazla yapmaktadır. Bu

durum kadınların siyasetle yüzeysel ilgilenmelerinin bir sonucudur. Siyasal partilerin ideolojileri, programları ve kurumsal yapıları gibi ayrıntılı yönlerine daha az inen kadınlar, onları liderin kişiliğiyle daha çok özdeşleştirmekte ve onlara yönelik tutumlarında liderlerin rolü erkeklere göre daha fazla rol oynamaktadır. Buna karşılık siyasal partilerin düşünsel yönlerini tanıyan erkekler için lider gibi bir konu, görece daha yüzeysel ve sığ olarak idrak edilmektedir.

Kadın ve erkeklerin siyasal parti tercihi konusunda 2002 verilerinde dikkati çeken bir nokta, erkeklerin lider nedeniyle tercih puanının kadınlarınkine ulaşmış olmasıdır. Ancak ilginç olanı, kadınların lider puanı düştüğü için erkeklerin lider puanı onlarınkine ulaşmamıştır. Bilakis kadınların lider puanı, bir önceki dönemin lider puanlarının üzerine çıkmıştır. Bununla birlikte erkeklerin lider puanı, genelde lider nedeniyle tercihlerin yükselişine paralel olarak, önceki döneme göre hayli artmıştır. Bunun nedeni daha önce de, ortaya çıkan büyük sosyoekonomik krizlerin seçmenleri daha yüksek oranda liderlere yönlendirmekte olduğu biçiminde açıklanmıştı. Demek ki büyük bunalım dönemlerinde lider cazibesi o kadar ön plana çıkmaktadır ki, erkekler de kadınlar kadar liderlerde kurtuluş arayabilmektedirler.

Lideri nedeniyle siyasal parti tercihine olduğu gibi, icraatları nedeniyle tercih konusuna da kadınlar erkeklerden daha fazla önem vermektedirler. İcraatlar da, siyasetin algılanması kolay somut yönlerindedir. Siyasal parti tercihinde kadınlar lider yanında gözle görülür unsurlardan icraatlara da önem vermektedirler. Bu nedenle incelenen üç dönemde de icraatları nedeniyle siyasal parti tercihinde kadınlar erkeklerden önde gitmektedir.

“Siyasetin somut yönleriyle daha çok kadınlar, onun soyut yönleriyle de daha çok erkekler ilgilenmektedirler” türünden yukarıda tespit edilen yaklaşım, adayları nedeniyle siyasal parti tercihine uyarlandığında kadınların bu nedenle tercihlerinin erkeklerden daha fazla olması gerekir. Değişik dönemlerdeki rakamlara bakıldığında, 1995 sonuçlarının bu yaklaşımı doğrulamazken 1999 ve 2002 yıllarındaki sonuçların doğruladığı görülmektedir. 1995 yılında adayları nedeniyle siyasal parti tercihinde erkekler kadınlardan önde gitmekteyken, 1999 ve 2002 yıllarında bu nedenle tercihi kadınlar erkeklerden daha fazla yapmıştır. Bu sonuçlara göre adaylar nedeniyle siyasal parti tercihinde belirgin bir cinsiyet farklılaşması görememekteyiz. Kadınların adaylar nedeniyle siyasal parti tercihinde erkeklere belirgin bir üstünlük kuramamalarının nedeni, onların önemli bir kısmının ev dışı faaliyetlere fazla yönelmemeleri nedeniyle adaylara ulaşma güçlükleri olsa gerektir.

SONUÇ

1995, 1999 ve 2002 araştırma sonuçlarına göre Türk seçmenleri siyasal parti tercihlerini, lider, icraat ya da partinin adaylarından daha çok ideolojik nedenle yapmaktadır. İster kriz dönemleri isterse olağan dönemler olsun ideolojik faktör parti seçiminde her zaman çok önemli bir unsur olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte ideolojik tercihteki yoğunluk bazı sosyoekonomik faktörlere göre değişmektedir. Gençler yaşlılara göre, eğitim düzeyi yüksek olanlar eğitim düzeyi düşük olanlara göre, erkekler kadınlara göre, memurlar, öğrenciler ve emekliler diğer toplumsal gruplara göre ideolojik nedenle parti tercihini daha çok yapmaktadırlar.

Lider nedeniyle siyasal parti tercihi, ideolojik nedenle tercihten daha az yapılmaktadır. Lider nedeniyle parti tercihinin yoğunluğu da sosyoekonomik faktörlere göre değişmektedir. Lider nedeniyle parti tercihini, ideolojik nedenle parti tercihleriyle tezat oluştururcasına, yaşlılar gençlere göre, eğitim düzeyi düşük olanlar eğitim düzeyi yüksek olanlara göre, kadınlar erkeklere göre, serbest meslek sahipleri, ev hanımları, işçiler ve işsizler diğer toplumsal gruplara göre daha fazla yapmaktadırlar. Aslında bu tercihler, siyasetin soyut (ideolojik) ve somut (lider, icraat) yönlerine eğilimin bir yansımasını ifade etmektedir. Nitekim siyasetin somut yönüyle ilgili başka bir faktör olan icraatları nedeniyle parti tercihi, eğitim düzeyi düşük kimselerde daha fazla görülmektedir.

Ekonomik kriz dönemlerinde lider nedeniyle parti tercihinde artışlar görülürken, partilerin icraatları ve adayları nedeniyle tercih oranlarında düşüşler yaşanmaktadır. Ayrıca ekonomik kriz dönemlerinde rastlanılan bir başka olgu da, olağan dönümlerde bile en önemli sorun olarak görülen ekonomik sorunları önemli görme oranının çok daha fazla artmasıdır.

Bu bulgulardan sonra şimdi de 1995 ve 1999 yıllarındaki araştırmalarla test edilen varsayımlar, 2002 araştırma sonuçlarıyla da doğrulanıp doğrulanmadıkları test edilecektir:

1.İdeolojik nedenle partilerini tercih edenlerin oranı eğitim düzeyi yüksek olanlarda eğitim düzeyi düşük olanlardan daha fazla, lideri nedeniyle partisini tercih edenlerin oranı ise eğitim düzeyi düşük olan kimselerde eğitim düzeyi yüksek olan kimselerden daha fazladır.

Bu varsayım doğrulanmıştır. Genel örneklem içinde ideolojik nedenle parti tercih oranı % 45.1'dir. İlkokul mezunu ve aşağı eğitim düzeyinde ideolojik nedenle parti tercih oranı %39.9 iken, bu oran eğitim düzeyinin yükselişine paralel olarak artmakta (ortaokul mezunlarında % 45.1, lise mezunlarında %50.3) ve yüksekokul mezunlarında %57.6'ya ulaşmaktadır.

Lideri nedeniyle parti tercih edenlerin eğitimle ilişkisinde de benzeri, ancak ters yönde bir ilişki vardır. Genel örneklem içinde lideri nedeniyle

parti tercih edenlerin oranı %25.8'dir. Bu oran ilkokul mezunu ve aşağı eğitim düzeyindeki kimselerde %36.3 iken, eğitim düzeyinin yükselişiyle ters orantılı olarak düşmekte (ortaokul mezunlarında %30.1, lise mezunlarında %25.1) ve yüksekokul mezunlarında %16.5 olarak ortaya çıkmaktadır.

2.İktidar partilerine seçmenler en çok, destekledikleri partinin icraatlarını beğendikleri için oy verirler. Lider partilerinde ise liderin kişiliği ön plandadır. Lidere olan sevgi ve tutku parti seçmenlerinin tercihinde ön sırada yer alır. İdeoloji partilerinde ise seçmenlerin partilerinden en büyük beklentileri kabul edilmiş olan ideolojinin ilkelerine sadakattir. Bu anlamda Türkiye'de ANAP ve DYP iktidar partileri, CHP, SP ve MHP ideoloji partileri, DSP de lider partileri arasında yer alır.

Bu varsayım bazı durumlarda doğrulanmış, bazı durumlarda doğrulanmamıştır. ANAP ve DYP'nin icraatları nedeniyle desteklenen iktidar partileri olduğu varsayımı doğrulanmamıştır. Genel örneklemin %6.6'sı partilerini icraatları nedeniyle tercih etmektedirler (bu oran 1999'da %18.6 idi). ANAP ve DYP icraatları nedeniyle desteklenme bakımından üçüncü ve dördüncü sırada yer almaktadır (SP %28.6, DSP %25, ANAP %16.7 ve DYP %13.2).

CHP, SP ve MHP'nin ideoloji partileri oldukları yönündeki varsayımın CHP ve MHP ile ilgili kısmı doğrulanmış, SP ile ilgili kısmı doğrulanmamıştır. CHP ve MHP önceki dönemlerdeki yüksek ideoloji puanlarını korurlarken SP, RP ve FP'nde tespit edilen yüksek ideoloji puanını kaybetmiştir (Genel örneklemin %44.9'u ideoloji nedeniyle partisini desteklerken bu oranlar MHP tabanında %72.3, CHP'de %63 ve SP'de %28.6'dır).

DSP'nin lider partisi olduğu yönündeki varsayım konusunda bu partinin 2002 yılı araştırma sonuçlarının istatistiksel verileri yeterli değildir. DSP oylarının 2002 yılında oldukça düşük kalması, bu partiyle ilgili varsayımı test etmemizi olanaklı kılmamaktadır. Bununla birlikte AKP'nin lider puanının örneklem ortalamasının oldukça üzerinde olması, bu partinin lider partisi olduğu izlenimini vermektedir (Genel örneklem içinde lideri nedeniyle partisini tercih oranı %25.8 iken AKP tabanında bu oran %34.9'dur).

KAYNAKÇA

ALKAN, Türker (1989) *Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim*, Ankara: Gündoğan Yayınları.

ERDER, Sema (1997) *Kentsel Gerilim*, Um:Ag Vakfı Yayınları, Ankara.

HEPER, Metin (2002) "The Consolidation of Democracy Versus Democratization in Turkey", *Turkish Studies*, 3/1, s.138-146.

- KALAYCIOĞLU, Ersin (1994) “Elections and Party Preferences in Turkey: Changes and Continuities in the 1990s”, *Comparative Political Studies*, 27/3, s.402-404.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (1999) “The Shaping of the Party Preferences in Turkey: Coping with post-Cold War Era”, *New Perspectives on Turkey*, s.30-42.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (2002) “The Motherland Party: The Challenge of Institutionalization in a Charismatic Leader Party”, *Turkish Studies*, 3/1, p.40-60.
- KIŞLALI, Ahmet Taner (1987) *Siyaset Bilimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokulu Yayınları.
- KUSHNER, Harvey W. (1975) “Electoral Margins and Ideological Voting”, *Review of Public Data Use*, 3/3, s.23-27.
- NEWBOLD, Paul (2001) *İşletme ve İktisat İçin İstatistik*, Çev. Ümit Şenesen, İstanbul: Literatür Yayınları: 44.
- ÖZ, Esat (1992) *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- PANEBIANCO, Angelo (1988) *Political Parties: Organization and Power*, Cambridge University Press, Cambridge.
- SAV, Atilla (1995) “Siyasi Partilerin Örgütlenme Modeli” *Siyasi Partiler ve Demokrasi*, TESAV Yayınları no. 8, Ankara.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban (2001) *Parti Seçmenlerinin Siyasal Yönelimlerine Etki Eden Sosyoekonomik Faktörler: Isparta Örnekolay Araştırması 1995-1999*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- WATTIER, Mark, J. (1982) “Ideological Voting in 1980 Republican Presidential Primaries”, *Journal of Politics*, 45/4, 1016-1026.